

1 Hälleforsnäs

BRUKSSAMHÄLLE

Hälleforsnäs är ett samhälle som växt fram utifrån Hälleforsnäs bruk som dominerat orten under flera århundraden. År 1877 fick TGOJ-banan, en järnväg från Grängesberg till Oxelösund, en station i Hälleforsnäs. Den tidigare renodlade bruksorten utvecklades till ett stationssamhälle med flera olika verksamheter. Orten växte fram med järnbruket som ortens nav. I anslutning till bruket ligger olika industribyggnader, en bruksherrgård och olika arbetarbostäder som speglar bruksepoken från 1600-talet till in på 1900-talet. Under 1900-talet har det tillkommit bostadsområden från olika decennier som tydligt visar samhällets utbyggnad.

Bruksverksamheten startade 1659, då polacken Albin Noy fick rättighet att starta en masugn med kanongjuteri på platsen. Malmen hämtades från Mastorp, Valla och Stav. Tio år senare startade styckegjutningen och namnet Hälleforsnäs styckebruk etablerades. Samtidigt anlade bruket en hammarsmedja vid Smedstorp i Lilla Malma, se område 9. Under ledning av brukspatronen Lars Gustaf von Celsing inleddes brukets storhetstid vid mitten av 1800-talet. I slutet av 1800-talet var gjutjärnet den dominerade varan. Här tillverkades fyrar, järnvägsvagnar, milstolpar, jordbruksredskap och husgeråd som grytor. På 1960-talet fanns det mer än 1 000 anställda vid bruket.

Till bruksmiljön hör ett stort antal byggnader från olika perioder som visar på olika steg i processen men också på olika grupper av anställda som bodde på platsen. Till industrimiljön hör ett mycket stort kolhus från 1800-talets mitt och en industribyggnad uppförd efter en brand som härjade bruket 1934. Kolhuset används idag för kulturella evenemang och i den tidigare industribyggnaden finns verksamheter som turistinformation, gjuterimuseum, konstnärsateljéer och outletaffärer till lokala matproducenter. Industriområdet har utvecklats till ett besöksmål och shoppingcenter.

Samhället har växt i takt med verksamheten. Invid bruket ligger bruksherrgården, uppförd 1756 och ombyggd på 1840-talet av arkitekten J.F. Åbom, då den fick en nygotisk utformning och är byggnadsminne. I herrgårdens närhet ligger flera byggnader uppförda när verksamheten gick som bäst. "Hästskon" är en före detta stallbyggnad som nu är ombyggd till bostäder. Invid allén som leder till herrgården ligger lilla och stora värdshuset. Söder om dessa ligger "Stugan" ett av de äldsta bostadshusen i området. Byggnaden är i dag, 2016, förfallen. I området finns ytterligare bostadshus, med ljusgul puts som varit bostäder åt brukets ingenjör, chaufför och andra tjänstemän. Under 1900-talet har det

Kolhuset är en av få kvarvarande byggnader från järnbruksepoken. Byggnaden används för teater och musikföreställningar.

Karta över Hellefors bruk, som det hette år 1908, med bruksherrgården, park, äldre arbetarbostäder och industriområdet invid Bruksdammen.

I 1900-talets industribyggnader ryms idag en rad olika verksamheter så som turistinformation, museum och outlet till ateljéer.

Vid kolhuset finns det kvar en skorsten och ett brandtorn.

VIKTIGA VÄRDEBÄRARE

- Bruksån och bruksdammen som varit en förutsättning för brukets drift.
- Kolhuset som påminner om brukets storhetstid under 1800-talet och äldre brukningstraditioner.
- Industribyggnader från slutet av 1930-talet.
- Bruksherrgården som är byggnadsminne med omgivande parkmark.
- Celsings allé som leder fram till bruksherrgården.
- Byggnader som hör samman med den äldre bruksepoken, flerfamiljshus uppförda under 1800-talet med tidstypiska reverterade fasader i ljusgul färg och andra byggnader som hör till bruksherrgården, till exempel Hästskon.
- Västgötastugorna, äldre bostäder för brukets smeder.
- Flerfamiljsbostadshus i trä i närområdet till stationen från tidigt 1900-tal.
- Bostadshus uppförda så att de bildar årsringar som speglar bruksortens utveckling.
- Stationsmiljön som alltfjämt har prägel av en liten station från äldre tid.
- Kyrka från 1965 ritad av Johannes Olivecrona.

Bruksherrgården är byggnadsminne och ett fint exempel på nygotisk arkitektur uppförd på 1840-talet.

tillkommit olika bostadshus, ofta i grupp på ett sådant sätt att de bildar tydliga årsringar. Utmed Celsings allé ligger sex flerfamiljshus från 1928–1929. När järnvägsstationen anlades norr om samhället expanderade bebyggelsen i denna riktning. I området mot stationen, som idag är riven, finns villor från hela 1900-talet av olika utförande, med panel i ljusa färger och putsade hus. På 1920-talet startades en egnahemsförening och villaområdet Anneberg växte fram söder om bruket.

När industriverksamheten gick som bäst på 1960-talet uppfördes en ny kyrka, år 1965, ritad av Johannes Olivecrona. En kilometer norr om samhället ligger "Västgötastugorna", fem reveterade stugor som är några av de äldsta husen i området. De uppfördes ursprungligen som bostäder till smederna. Genom Hälleforsnäs gård Bruksån och i väster ligger Bruksdammen. Tillsammans har de varit en förutsättning för driften av bruket i äldre tid. Utmed ån har det även funnits en såg och en kvarn.

I området finns också flerfamiljshus från olika epoker, där de ljusgult putsade husen är från 1800-talet.

Inte långt från herrgården ligger "Stugan", ett av Hälleforsnäs äldsta bostadshus. Byggnaden är i akut behov av renovering.

Stationen är borta sedan några år, men i närheten av järnvägsstationen finns det kvar flera bostadskaserner från tidigt 1900-tal. De är panelade, några har bröstningar och är målade i ljusa oljefärger.

I området finns det kvar bostäder från järnbruksepoken, här syns två olika typer av flerbildsbostäder placerade i rader, från 1900-talet.

ATT TÄNKA PÅ

- Bruksån och Bruksdammens vattenspiegel ska värnas. Själva dammen är en del i upplevelsen av miljön.
- De industribyggnader som finns kvar ska underhållas så att deras karaktär består.
- Bruksherrgården är byggnadsminne och ev. förändringar på byggnaden eller dess närmiljö ska utgå från det beslut som gäller för byggnaden.
- Hänsyn ska tas till områdets stora lövträd och Celsings allé
- De bostäder som speglar 1800-talet och 1900-talets bruksperiod ska behålla sin karaktär och inte förvanskas, gäller bland annat Västgötastugorna, Hästskon och byggnaderna i dess närhet.
- Fasadklädnad och färgsättning ska bibehållas.
- Nya byggnader ska underordnas befintlig bebyggelses struktur och utformning.
- Området från herrgården till kolhuset och Celsings allé är känsligt för nya inslag som bryter sambanden i miljön.